

3. Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W.H. Freeman.
4. McGregor, D. (1960). *The Human Side of Enterprise*. New York: McGraw-Hill..
5. Dweck, C. S. (2006). *Mindset: The New Psychology of Success*. New York: Random House.
6. Kabat-Zinn, J. (1990). *Full Catastrophe Living: Using the Wisdom of Your Body and Mind to Face Stress, Pain, and Illness*. New York: Delacorte Press.
7. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer Publishing Company.

O‘SMIRLAR ORASIDA BULLING HOLATINING PAYDO BO‘LISHI VA O‘QUV JARAYONIGA SALBIY TA’SIRI

Bekberdiyeva Gulbahor Ortiqaliyevna

*University of Business and Science oliy ta’lim muassasasi Pedagogika va psixologiya
kafedra o’qituvchisi*

Aliyev Shohbozbek Maxammat o’g’li

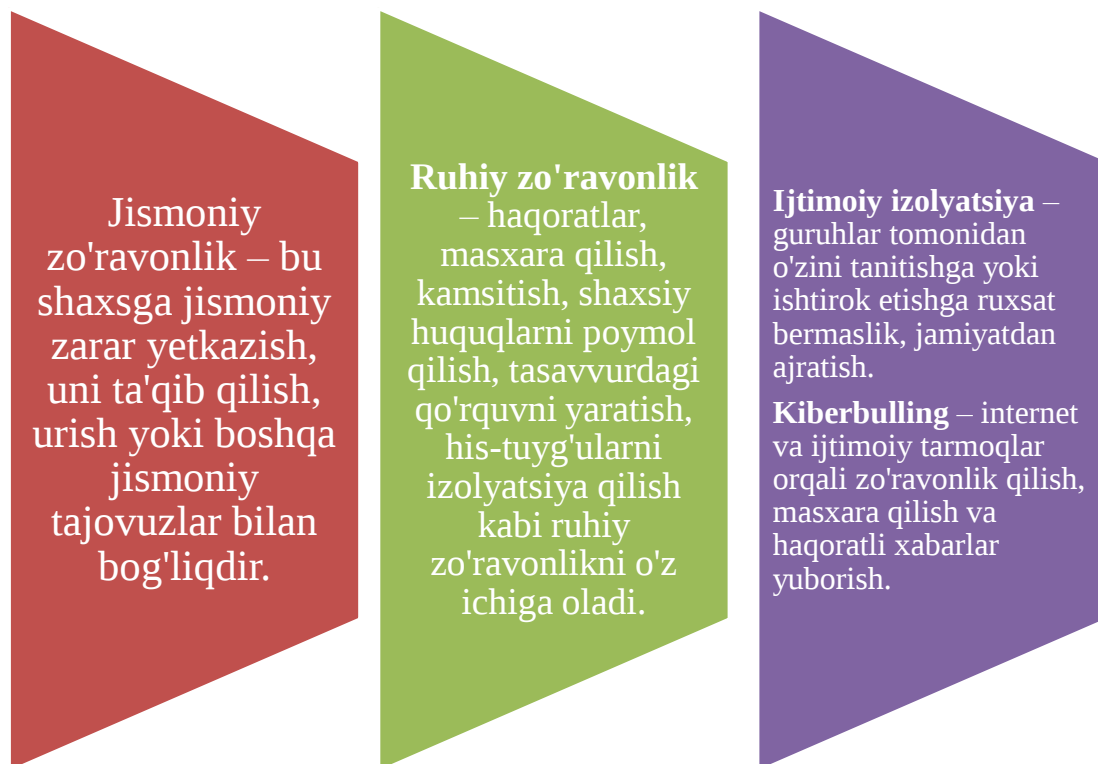
talaba shohbozbekaliyev323@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqola O‘zbekiston ta’lim tizimini isloh qilish, bullyingni kamaytirish va o‘quvchilarning psixologik salomatligini himoya qilish masalalariga bag‘ishlangan. Maqolada bullying (ta’qib qilish)ning ta’lim jarayonidagi salbiy ta’siri, uning o‘smirlar orasida keng tarqalgan ijtimoiy fenomen sifatida qanday shakllanishi va bunga qarshi kurashish uchun amalga oshirilayotgan siyosiy tashabbuslar va huquqiy choralarga e’tibor qaratilgan. Bullingning o‘quvchilarning ruhiy va jismoniy salomatligiga qanday ta’sir ko‘rsatishi, ta’lim muassasalarida xavfsiz muhit yaratish, va jamiyatda ijtimoiy adolatni ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlar tahlil qilinadi. Maqola, o‘smirlar orasida bullyingni kamaytirish va ta’lim tizimining samaradorligini oshirish uchun amalga oshirilishi lozim bo‘lgan tizimli yondashuvlarni taklif qiladi.*

Kalit so‘zlar: *Bulling, ta’lim tizimi, o‘smirlar, psixologik salomatlik, ijtimoiy fenomen, bullyingga qarshi kurashish, xavfsiz muhit, ta’lim islohoti, zo‘ravonlik, kiberbullying, jamiyat, psixologik travma, siyosiy tashabbuslar.*

O‘zbekistonda ta’lim tizimini isloh qilish va ta’lim sohasida korrupsiya va zo‘ravonlikni kamaytirish bo‘yicha ko‘plab tashabbuslar ilgari surilmoqda. 2017-yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘quvchilarni jismoniy va ma’naviy sog‘lomlashtirish”ga doir farmoni, ta’lim muassasalarida xavfsiz muhit yaratish uchun muhim huquqiy asoslarni tashkil etdi. Shuningdek, yoshlarni aqlli va ma’naviy jihatdan yetuk avlod sifatida tarbiyalashda ta’lim jarayonida zo‘ravonlikning oldini olishga qaratilgan yondashuvlar kuchaytirilib kelinmoqda. Hozirgi kunda, dunyo bo‘ylab turli davlatlar, shu jumladan, O‘zbekistonda ham bullyingga qarshi kurashish, o‘quv jarayonlarini takomillashtirish va yoshlarning ruhiy salomatligini himoya qilish borasida siyosiy tashabbuslar va qonunchilik ishlab chiqilmoqda. Siyosiy iqlimda ta’lim muassasalarida xavfsiz va sog‘lom muhit yaratish, o‘quvchilarning psixologik salomatligini ta’minlashga qaratilgan bir qator qonunlar va dasturlar mavjud. Bulling yoki ta’qib qilish o‘smirlar orasida tobora kengayib borayotgan ijtimoiy muammo sifatida shakllanmoqda. Bu hodisa, bir guruh yoki shaxsning boshqa bir shaxsni doimiy ravishda kamsitish, haqoratlash, shaxsiy huquqlarini buzish va psixologik zo‘ravonlik qilish orqali unga zarar yetkazishdan iboratdir. O‘smirlar orasida bullingning paydo bo‘lishi nafaqat jamiyatda axloqiy muammolarni keltirib chiqaradi, balki ta’lim jarayoniga ham jiddiy salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Bulling o‘zi nima?

Bulling – bu zo‘ravonlik, majburlash, haqoratli so‘zlar bilan masxara qilish yoki tahdid qilish, ishonchni suiiste’mol qilish, tajovuzkorlik qilish yoki dominantlikdan qo‘rqitish uchun foydalanish. Xulq-atvor ko‘pincha takrorlanadi va odatiy holdir. Bulling (ta’qib qilish) o‘zgacha ijtimoiy fenomen sifatida, nafaqat o‘quvchilar orasida psixologik va jismoniy zarar yetkazish holatini anglatadi, balki bu holat keng miqyosda ta’lim tizimida jiddiy ijtimoiy, psixologik va ta’limiy muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu fenomen, o‘smirlar orasida keng tarqalgan bo‘lib, nafaqat jismoniy, balki ruhiy zo‘ravonlikni ham o‘z ichiga oladi. O‘zbekistonda ta’lim tizimini isloh qilishga qaratilgan siyosiy tashabbuslar, shuningdek, bullingni kamaytirish va yoshlarni sog‘lom va ma’naviy yetuk avlod sifatida tarbiyalashga yo‘naltirilgan dasturlar ham mavjud. Bulling, ijtimoiy psixologik fenomen sifatida, o‘ziga xos xulq-atvorlar yig‘indisi bo‘lib, bu o‘zida biror shaxsga yoki guruhga nisbatan takroran va davomiy tarzda qilingan zo‘ravonlik, haqoratlar, tahdidlar, kamsitish va o‘z huquqlarini buzish holatlarini o‘z ichiga oladi. Bu, odatda, bir yoki bir nechta shaxs tomonidan boshqa bir shaxsga qarshi amalga oshiriladi.

O'smirlar orasidagi bullying nafaqat shaxsiy psixologik muammolarga olib keladi, balki o'quv jarayoniga ham jiddiy salbiy ta'sir qiladi. Bu muammo ijtimoiy, psixologik va ta'lim sohasida samarali hal etilishi zarur. Maktablar, oilalar va jamiyatning o'zgaruvchan muhitini inobatga olgan holda, bullyingning oldini olish, ta'lim jarayonini mustahkamlash va o'smirlarning ijtimoiy va psixologik salomatligini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Faqatgina jamoaviy sa'y-harakatlar orqali bu ijtimoiy muammo bartaraf etilishi mumkin. Bullingning paydo bo'lishi ko'plab ijtimoiy va psixologik omillarga bog'liq. Bu jarayonni yanada chuqurroq tahlil qilishda quyidagi muhim jihatlarga e'tibor qaratish zarur:

O'smirlar orasidagi bullying ko'pincha guruh dinamikasiga bog'liq. Ijtimoiy normallar, guruhning a'zolari tomonidan belgilangan qoidalar bullyingni kuchaytirishi mumkin. Ba'zi hollarda, guruhning eng kuchli a'zolari o'zlarini boshqalarga ustun qo'yish, hukmronlik qilish orqali bullyingni amalga oshiradilar. Bu esa ijtimoiy tengsizlik va jamiyatda huquqlarni buzishga olib keladi. O'smirlarning o'ziga bo'lgan ishonchsizlik, o'z-o'zini past baholash, oilaviy muammolar va shaxsiy hayotdagi noxush tajribalar bullyingni keltirib chiqarishi mumkin. Bullyingni amalga oshirgan shaxslar ko'pincha o'zlariga ishonchsiz bo'lib, boshqalarga nisbatan tajovuzkor bo'lishadi, chunki ular bu orqali o'zlarining kuchini va ustunligini his qilishadi. Axborot texnologiyalari ham bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar bullyingni yangi shakllarini, masalan, kiberbullyingni paydo qilishga olib kelgan. O'smirlar internet orqali bir-

birlariga masxara qilish, haqorat qilish va ularning shaxsiy ma'lumotlarini oshkor qilish orqali bullyingni amalga oshirishadi. Bu esa, an'anaviy bullyingdan yanada ko'proq jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bullingning o'quv jarayoniga salbiy ta'siri bir necha jihatdan ko'rinadi:

- Bulling qurbonlari psixologik travmalarni boshdan kechirishadi, bu ularning o'z-o'ziga nisbatan ishonchsizlikni keltirib chiqaradi. Ular maktabga borishni xohlamasliklari, o'zlarini xavf ostida his qilishlari va ijtimoiy muhitga qiziqishlarini yo'qotishlari mumkin.

- Bullingning ta'siri ostida bo'lgan o'smirlar o'qishga bo'lgan qiziqishlarini yo'qotadilar. Ular doimiy ravishda stress va xavotirda bo'lishadi, bu esa diqqatni jamlashni qiyinlashtiradi va o'quv natijalarini pasaytiradi.

- Bulling qurbonlari o'zlarini maktab muhitida yolg'iz va ajralib qolgan his qilishlari mumkin. Ularning ijtimoiy aloqalari cheklangan bo'lib, bu ularning jamiyatda integratsiya qilishiga to'sqinlik qiladi.

- Maktabda bullyingning keng tarqalishi o'qituvchilar bilan muammolarni keltirib chiqaradi va sinfda beqarorlikni yuzaga keltiradi. Bu esa o'qituvchilarning e'tiborini sinfdagi boshqa o'quvchilarga qaratishiga to'sqinlik qiladi, natijada ta'lim sifati pasayadi.

Bulling ijtimoiy va psixologik fenomen sifatida o'smirlar orasida tobora kengayib borayotgan muammoga aylangan. Uning ta'lim tizimidagi salbiy ta'siri, nafaqat o'quvchilarning psixologik va hissiy salomatligini, balki ta'limning umumiy samaradorligini ham pasaytiradi. Bullingga qarshi kurashish va uning oldini olishga qaratilgan siyosiy va huquqiy tashabbuslar nafaqat ta'lim tizimini yaxshilashga, balki jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlashga ham xizmat qiladi. Bu boradagi ilmiy tadqiqotlar va tashabbuslar bullyingning oldini olishga qaratilgan samarali chora-tadbirlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tagunova, I. A., Selivanova, N. L. & Valeeva, R. A. (2016). The Category of Upbringing in Russian and Western Studies. Mathematics Education, 11(1), 3-11.
2. Tattum, D. P. & Lane, D. A. (1988). Bullying in Schools. Stoke-on-Trent: Trentham Books.
3. Berdyshev, I. S. (2005). Medication against hatred. First September, 18, 3-5
4. Kon, I. S. (2006). What is bullying and how to deal with it. Family and School, 11, 15-18.